

II. Şah Abbas Döneminde Safevi Devleti İle Buhara Hanlığı Arasında Siyasi İlişkiler

Tofiq NECEFLİ*

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Araştırma makalesi
Makalenin Geliş Tarihi: 11.08.2022
Makalenin Kabul Tarihi: 26.12.2022
DOI: 10.54970/turkuaz.1160876

ÖZET

17. yüzyılın başlarında Safevi Şahı I. Abbas'ın (1587-1629) uyguladığı reformlardan sonra Safevi İmparatorluğu her yönlü gelişerek bölgenin güçlü bir devletine çevrilmiş oldu. Bu durum Safevilerin tüm komşu ülkelerle olduğu gibi, Buhara Hanlığı ile de siyasi ilişkilerini etkilemiştir. Böylece, Horasan'a yapılan baskınlara bir müddet ara verilmiştir. Tabii ki, bu durum Safevilerin de işine gelmiştir. Çünkü uzun zamandır savaşlar içinde olan I. Şah Abbas, Buhara Hanlığı ile çıkabilecek yeni bir savaşın çok ağır mali yükünün olacağını ve aynı zamanda ülkenin de ekonomik durumunun kötüye gideceğini çok iyi biliyordu. Bu yüzden, I. Şah Abbas döneminde Safevilerle Buhara Hanlığı arasında iyi ilişkilerin kurulmasına dikkat edilmiş, barışın sürekliliği için karşılıklı anlaşmalar ihmal edilmemiştir. Bazen, taht kavgasına girişmiş Özbek şehzadelerinin Şah I. Abbas'tan yardım istemeleri ise, var olan ilişkilerin Safevilerden yana gelişmesine getirip çıkarmıştır. Lakin I. Şah Abbas'ın vefatından sonra yerine geçen Şah Safi (1629-1642) zamanında Buhara Hanlığı ile münasebetler iyice bozuldu. Buhara Hanlarının barış anlaşmalarını bozması var olan iyi ilişkileri gerginleştirerek, iki devletin de zarara uğramasına neden oldu. Artık, Özbeklerin Horasan'a baskınları sürekli hal almaya dönüştü. Safevilerin Buhara Hanlığı ile siyasi ilişkileri 17. yüzyılın 40'lı yıllarında ise iyi yönde gelişme sağlamaya başladı. II. Şah Abbas (1642-1666) hâkimiyetinin hemen başlarında Buhara Hükümdarı İmam Kulu Han'ın (1611-1642) Hac ziyareti için Safevilere müracaatı ve ardından sefer zamanı II. Şah Abbas tarafından çok iyi karşılanması bu kötü gidişatı ortadan kaldırmıştır. İmam Kulu Han'ın vefatından sonra Buhara Hanlığı'nda yaşanan taht savaşları Safevi-Buhara siyasi ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Öyle ki, Belh Hâkimi Nadir Muhammed Han'ın taht mücadelesinde oğlu Abdülaziz'e mağlup olarak Safevilere sığınması, iki taraf arasında yaşanan ilişkilerde II. Şah Abbasî adeta üstün duruma taşımıştır. Safevi Şahı'nın yardımı ile Nadir Muhammed Han'ın tekrar Belh'e sahip çıkması, bu defa Abdülaziz Han'ın Safevilere iyi davranarak barış istemesi ile sonuçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: II. Şah Abbasi, Buhara Hanlığı, İmam Kulu Han, Nadir Muhammed Han, Abdülaziz Han.

* Prof. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Tarih Enstitüsü, Bakü /Azerbaycan. E-mail: tofignajfli@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6206-5449>

Political Relations between the Safavid State and the Khanate of Bukhara during the Reign of Shah Abbas II

ABSTRACT

At the beginning of the 17th century, as a result of the far-sighted policy of Shah Abbas I (1587-1629), the Safavid Empire became one of the most powerful states in the region politically, economically and militarily. The victory of the Safavid Shah in the war against the Ottoman Empire resulted in the recapture of the territories he lost to the Ottomans. These historical realities had an impact on the political relations of the Safavid state with the Khanate of Bukhara. The khans of Bukhara had to come to terms with these realities. Consequently, their incessant attacks on Khorasan slowed down considerably. On the other Hand, Shah Abbas I was well aware that the war with the Khanate of Bukhara requires huge financial resources and considerably complicates the economic situation in the country. Therefore, during the rule of Shah I Abbas, the relations of the Safavid Empire with the Khanate of Bukhara were of peaceful character and based on mutual understanding. This even made it possible for Uzbek princes fighting for the throne to seek the support of the Safavid Shah. However, during the rule of Shah Safi (1629-1642), a successor of Shah Abbas I, the relations of the Safavid state with the Bukhara Khanate became very tense. Due to the violation of the peace agreements by the khans of Bukhara, both sides suffered from weakened diplomatic relations and the Uzbek raids on Khorasan intensified. In the first years of the reign of Shah Abbas II (1642-1666), the ruler of Bukhara, Imam Kulu Khan's (1611-1642) appeal to the Safavid court to perform the Hajj pilgrimage and his warmly welcome by Shah Abbas II contributed to the strengthening of political contacts between the two states overshadowing their existing discord. The political relations between the Safavid state and the Khanate of Bukhara became more stronger in the mid-1740s. The defeat of the ruler of Balkh, Nadir Muhammed Khan by his son Abdulaziz in the struggle for the throne forced the former to take refuge at the court of Shah Abbas II in order to get support. This once again confirms the existence of political ties between the two countries. The strengthening of Nadir Muhammed Khan in Balkh with the help of the Safavid Shah, forced Abdulaziz Khan to improve diplomatic ties with Shah Abbas II in order to maintain peaceful relations with the Safavids.

Keywords: Shah Abbas II, Bukhara Khanate, Imam Kulu Khan, Nadir Muhammed Khan, Abdulaziz Khan.

Giriş

1590 yılında I. Şah Abbas, Osmanlı Devleti ile İstanbul Barış Antlaşması'nı imzalayarak zaman kazanmış ve kısa sürede gerçekleştirdiği reformlar merkezi hükümeti güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda güçlü bir düzenli ordu da oluşturmuştur. Ağustos 1598'de, yeni kurulan düzenli Safevi ordusu, Herat yakınlarındaki Puli-Salar Savaşı'nda Şeybani ordusunu yendi ve Horasan'ın kontrolünü tamamen ele geçirdi.

Bu dönemde Safevi-Özbek ilişkilerinin doğası önemli ölçüde değişti. Puli-Salar yenilgisinden sonra Buhara'daki Astrahan Hanedanı ve Hiva'daki Arapşahlar Hanedanı yönetimde güçlendi. Özbekler Horasan'dan tamamen çekilmek zorunda kaldıkları için bir daha Horasan'a saldıramadılar ve hatta Safevi saldırılarına karşı ülkelerini savunmaya başladılar. Şah Abbas'ın Buhara ve Hive Hanlıklarına karşı izlediği politika, önce Belh'i, ardından Maveräünnehr'i Özbeklerden almak ya da en azından kendisine tabi bir Özbek sultanı tarafından yönetilmesine çalışmak ve bu amaçla Özbeklere karşı mücadele etmektir.

17. yüzyılın başlarında I. Şah Abbas'ın akıllı ve ileri görüşlü politikası sonucunda Safevi Devleti siyasi, ekonomik ve askeri açıdan bölgenin en güçlü devletlerinden biri haline geldi. Safevi Şahı'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı askeri operasyonlarda kazandığı zafer, kaybedilen toprakların geri kazanılmasını kolaylaştırdı. Bu tarihi gerçekler Buhara Hanlığı ile ilişkileri etkilemiş ve Buhara Hanları bu gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle, onların Horasan'a aralıksız saldırıları büyük ölçüde azalmıştır. Öte yandan I. Şah Abbas, Buhara Hanlığı ile savaşın çok büyük mali maliyetler gerektirdiğinin ve ülkedeki ekonomik durumu büyük ölçüde karmaşıklaştırdığının farkındaydı. Bu nedenle I. Şah Abbas döneminde Safevi Devleti'nin Buhara Hanlığı ile ilişkileri neredeyse barış ve karşılıklı anlayış içinde gerçekleşmiştir. Bu, taht için savaşan Özbek şehzadelerinin Safevi Şahından yardım istemesini mümkün kılmıştır.

Ancak I. Şah Abbas'ın varisleri döneminde Buhara Hanları barış antlaşmalarını ihlal ettiler. Bu, taraflar arasındaki diplomatik ilişkileri önemli ölçüde zayıflattı.

1. I. Şah Safi Döneminde Safevi Devleti'nin Buhara Hanlığı İle Askeri-Politik İlişkileri

I. Şah Safi (1629-1642) döneminde Osmanlı Devleti ile askeri operasyonların devam etmesi ülkedeki sosyo-ekonomik durumu daha da karmaşık hale getirmiş ve baş vezir Sarı Tağı Han buna karşı önlem almaya çalışmıştır. Belh hükümdarı Nadir Muhammed Han ve emirleri, Safevi devletindeki hükümet değişikliğinin yol açtığı kargaşadan yararlanmak istemiş ve bu amaçla 1629 yılın yazında, Meymene hâkimi Uraz Kuşbey komutasındaki Nadir Muhammed Han'ın birlikleri, Herat'ta Safevilerin elindeki Badgis eyaletine saldırarak eyaleti yağmalayıp ekinlerini yakmış ve bunun yanı sıra Maruçak ve çevresindeki her şeyi yok etmişlerdir (Aydoğmuşoğlu, 2014: 107).

O sırada Nisa ve Darun'a yürüyen Horasan birliklerinin komutanı Zaman Bey, Maruçak Kalesinin kuşatma altında olduğunu öğrenerek, durumu düzeltmek ve kuşatma altındaki halka yiyecek sağlamak için Mecnun bey Bacistani liderliğindeki bir askeri birliyi oraya gönderdi. Uraz Bey onu durdurmak için bin kişilik bir kuvvet gönderdi. Maruçak yakınlarında Mecnun Bey'in kuvvetleri Uraz Kuşbey'in ordusuyla karşılaştı. Özbekler savaşta yenildiler ve çok sayıda Özbek askeri öldürüldü. Uraz Kuşbey'i ve Yalangtuş Bey'in yeğenleri de dâhil olmak üzere birçok Özbek Safevi tarafından esir alındı (İsfehanî Muhammed Yusuf, 1372:6, Munşi, 1317: 34).

Uraz bey, Horasan Beylerbeyi Zaman Bey'e bir mektup yazarak eylemlerinden dolayı özür diledi ve olaydan kendisinin sorumlu olduğunu söyledi. I. Şah Abbas döneminde var olan barış ve dostluğu korumaya çalışacağını, Nadir Muhammed Han'ın uzlaşma istediğini, I. Şah Safi'ye başsağlığı ve tebrik için bir elçi göndereceğini söyledi. Zaman Bey verdiği yanıtta, barışçıl ilişkilerin kurulması yönündeki önerilerini destekleyerek Maveräünnehr Özbeklerinin Horasan'a yönelik saldırılarını durduracaklarını vurguladı (İsfehanî Ebû Müslim, 1368: 61-63, Kazvini, 1384: 114).

Uraz Bey'in söyledikleri I. Şah Safi'ye iletildi. Safevi Şahı, Osmanlı Devletinin Bağdat'a saldırısını beklediği için Uraz Bey'in özrünü kabul etti ve dikkatini Bağdat'a çevirdi. Ayrıca I. Şah Safi, Kasım 1629 çatışmalarında yakalanan Özbek esirleri serbest bıraktı. Buna karşılık, İmam Kulu Han, Çahar Cuy'da yakalanan iki Safevi esiri serbest bıraktı. Safevi-Özbek sınırındaki uzlaşma yaklaşık 18 ay sürdü (Burton, 1997: 177).

Nadir Muhammed Han, Horasan'da Kızılbaşlar ile Özbekler arasındaki çatışmaları dikkate alarak Çiçektav ve Meymene hükümdarı ünlü Özbek askeri komutanı Uraz Bey'i Kızılbaş vilayetlerinde – Maruçak ve Murgab'daki sınır hattını korumakla görevlendirdi (Burton, 1997: 177). Fakat Safevi-

Osmanlı savaşının devam etmesinden yararlanan Buhara Hanı'nın Horasan'a askeri seferleri daha yoğun hale geldi. 1634 yılının ortalarında, Sultan Abdülaziz komutasındaki Buhara ordusu, dört bin kişilik bir birlikle Cem ve Havof'a saldırmış, soğun ve yağmacılık faaliyetlerinde bulunmuş, Horasan'ın Safevi birlikleri savaş alanına yaklaşırken Buhara askeri birlikleri geri çekilmiştir (İsfehanî, 1372: 174). Buna müteakiben Sultan Abdülaziz 20.000 kişilik bir ordu toplayarak Horasan'da Husaviyya ve Farah topraklarına yürüdü. Farah Kalesini yirmi gün kuşattı, ancak kaleni ele geçiremeyince Belh'e geri döndü (İsfehanî, 1372: 207-208, Pavlova, 1993: 83-84).

Temmuz-Ağustos 1636'da Abdülaziz Sultan, yenilgisinin intikamını almak için tekrar 3.000 kişilik bir kuvvetle Horasan'a saldırdı. Horasanlılar bu saldırıdan haberdar oldukları için hazırlıklı olarak düşmana ezici bir darbe indirdiler. Buhara Hanlığının ordusu geri çekilmek zorunda kaldı (Burton, 1997: 187). Bununla birlikte, Özbeklerin Horasan'ı istilaları 1637 sonbaharında da devam etti. Özbeklerin Herat ve Meşhed'i ele geçirme girişimleri başarısız oldu. Abdülaziz Sultan Meşhed'i kuşatmayı düşünse de şehrin tahkim edildiğini görünce geri döndü (Burton, 1997: 191).

Muhammed Masum'a göre 1641'de Yalangtuş'un önderliğinde Özbeklerin Merv'i ele geçirme girişimi engellendi. Halef Bey ile Herat hükümdarı Hasan Han'ın birleşik kuvvetleri, Tecardu köyünde Özbek kuvvetleriyle karşılaşmış ve ağır bir yenilgiye uğramıştır. Üç bin askerini kaybeden Özbekler kaçmak zorunda kaldılar. I. Şah Safi, Özbeklere karşı bu zaferi takdir ederek dövüştü kahramanlık gösteren bazı askerlere değerli kıyafetler ve hediyeler verdi (İsfehanî, 1372: 44, Pavlova, 1993: 85).

1640'ların başında bölgenin siyasi hayatındaki radikal değişiklikler, Herat'a yönelik tehdidi önemli ölçüde azalttı. İmam Kulu Han kör olduktan sonra, kardeşi Nadir Muhammed Hana tahta çıkması için davet gönderildi. Bu olay, Horasan'a saldırı politikasını sürdürmek için artık yeterli güce sahip olmayan Nadir Muhammed'in oğulları arasında bir tartışmaya neden oldu (Tumanoviç, 1989: 153).

Mayıs 1641'de İmam Kulu Han gözündeki iltihap nedeniyle tahttan çekildi ve kardeşi Nadir Muhammed Han iktidara getirildi. Tahtı Nadir Muhammed Han'a veren İmam Kulu Han, Mekke'ye gitmeye karar verdi (Hidayet, 1380: 6901).

İmam Kulu Han, Hindistan üzerinden Mekke'ye Hacca gitmek niyetindeydi. Ancak Nadir Muhammed Han, kardeşinin Hindistan valisi Şahca Han'ın sarayına gitmesini istemediği için kardeşinin bütün servetini zimmetine geçirdi ve onu Safevi toprakları üzerinden Mekke'ye gönderdi (Kazvini, 1384: 360-361, Şamlu, 1374: 271-272). Muhammed Saleh Kenbu, İmam Kulu Han'ın Hindistan'dan Hacca ihramlı olarak gitmeyi planladığını yazıyor. Fakat Nadir Muhammed Han, Hanın İrak üzerinden yani Safevi topraklarından oraya gitmesi gerektiğine karar verdi. Aynı zamanda, Hac ziyareti sırasında Han ile birlikte olmak isteyen sevgili eşi Oyhanım da dâhil olmakla, Hanın akrabalarından hiçbirinin onunla gitmesine izin vermemiş İmam Kulu Hanı Safevi sarayına göndermiş ve bütün mal varlığına el koymuştu (Kenbu, 1972: 288).

Bu dönemde Safevi İmparatorluğu ile Buhara Hanlığı arasındaki ikili ilişkilerde önemli siyasi olaylardan biri de İmam Kulu Han'ın kutsal Kâbe'yi ziyaret etmek için Safevi Sarayı'nı ziyaret etmesiydi (Munşi M. Y, 1956). İmam Kulu Han bin kişi ile Hac için yola çıktı. Ancak yolda Nadir Muhammed Han'ın gönderdiği bir grup tarafından soyuldular ve mürettebatın bir kısmı öldürüldü. İmam Kulu Han ve diğer birkaç kişi Karakul ve Çahar Cuy'dan Merve kaçtı. Merv hükümdarı Murtaza Kulu Han Kaçar İmam Kulu Han'ın Merve gelişini hemen I. Şah Safi'ye haber verdi. İmam Kulu Han'a eşlik edenlerin gitmek zorunda oldukları şehirlerin tüm görevlilerine ve kadılarına Hanla buluşup ona eşlik etmeleriyle ilgili gerekli emirler verildi. Nadir Muhammed Han, kardeşine iyi davranmasını söylemek için I. Şah Safi'ye iki elçi gönderdi. İlk elçi Muhammed Yusuf,

6 Nisan 1642'de Kaşan'da I. Şah Safi ile bir araya geldi. İkinci elçi aynı yılın Mayıs ayında Safevi sarayına geldi. Şubat 1642'de şahın emriyle Buhara Hanının karşılanması Murtaza Kulu Han'a havale edildi. Şah'ın bu eyleminin temel amacı, gelecekte Safevilere saldırmasını önlemek için Nadir Muhammed Han'a karşı ana baskı unsurunu ele geçirmektir (İsfahanî, 1372: 295, Burton, 1997: 209).

I. Şah Safi, Nadir Muhammed Han'dan gelen elçi Muhammed Yusuf'a iyi davrandı. Hatta Safevi Şahı, elçiyi İstanbul, Moskova ve Hindistan'dan gelen elçilerle birlikte ava bile davet etti. I. Şah Safi'nin Buhara Hanının elçisine karşı nezaketi ve eski Buhara Hanı İmam Kulu'ya karşı sıcak tutumunun bir nedeni vardı. I. Şah Safi'nin Kandahar'ı geri almak için Horasan'a asker göndermişti. Bunun için Nadir Muhammed Han'ın desteğini ya da tarafsızlığını sağlamaya çalışıyordu. Ancak Safevilerin Kandahar'ı ele geçirme planları I. Şah Safi'nin 1642 yılı Mayıs ayındaki ani ölümüyle rafa kalktı (Burton, 1997: 210).

2. II. Şah Abbas Döneminde Safevi Devleti'nin Buhara Hanlığı İle Politik İlişkileri

I. Şah Safi'nin ölümünden sonra, on yaşındaki oğlu Sultan Muhammed Mirza, 16 Mayıs 1642'de II. Şah Abbas adıyla Kaşan'da tahta çıktı. II. Şah Abbas, babasının İmam Kulu Han ve Nadir Muhammed Han'a karşı politikasını Başbakan Sari Tağı Han'ın himayesinde sürdürdü. Merv Beylerbeyi Murtuzagulu Han Kacar Şah'ın talimatı doğrultusunda onlara konukseverlik göstermiş ve İmam Kulu Han'a değerli hediyeler vermiştir. Meşhed beylerbeyli Menuçöhr Han'ın oğlu Garçigay Han, İmam Kulu Han'ı şatafatlı bir şekilde karşıladı. II. Şah Abbas, Hanın İmam Rıza'nın Meşhed'deki türbesini ziyaret etmesinden memnun oldu ve Kızılbaş Emiri'ne onlara gerekli hizmetleri sağlaması talimatını verdi. Nadir Muhammed Han'ın gönderdiği elçi, üç haftalık gecikmenin ardından Safevi elçisi ile birlikte Buhara'ya gönderildi. Nadir Muhammed Han bu durumdan memnun oldu (Burton, 1997: 210).

II. Şah Abbasi, eşik ağasıbaşı ve Tahran valisi Murtaza Kulu Han Biçerli'ye İmam Kulu Han'a refakat etmek ve Kazvin'e getirmekle görevlendirdi (Burton, 1997: 210). İmam Kulu Han'ın Kazvin yakınlarına gelmesinden sonra, II. Şah Abbas'ın emriyle misafirin gelmesi münasebetiyle, Kazvin'in kasabalarından birinde – Bedistan'da büyük bir tören düzenlendi. Safevi Şahı, Başkomutan Rüstem Han, Horasan Beylerbeyi ve üst düzey emirlerle misafiri karşılamak için acele etti. Birçok kişi Hanı karşılamak için şehrin sokaklarına toplandı. Davul ve zurna sesleri her yerde duyulabiliyordu. Bu şenlikler sırasında, 21 Ekim 1642'de Şah, şehirden iki mil uzakta, Bedistan'ın eteklerinde Han'ı karşıladı. İkisi de attan inip birbirlerine sarıldılar. Ardından bu vesileyle düzenlenen şenlikleri izlediler. Sonra tören yerinden bir mil ötedeki bir imaretgaha gittiler. Ertesi gün, bu konakta Han'ın onuruna büyük bir ziyafet verildi. Şah, Han ile görüştüğünde ona tekrar sarılıp elinden tutarak içeri davet etti (Vahid, 1329: 25). İmam Kulu Han'ın onuruna bir ziyafet düzenlendi ve kendisine değerli hediyeler taktim edildi. Şah, hayatının geri kalanını Safevi sarayında geçirmesini ona teklif etse de İmam Kulu Han bu teklifi kabul etmedi ve Hacca gitmekte kararlı olduğunu söyledi (Burton, 1997: 211).

İmam Kulu Han iki buçuk ay Kazvin'de kaldı ve bu süre boyunca II. Şah Abbas'ın emriyle her gün onun için şatafatlı ziyafetler ve şenlikler tertip edildi. Zengin insanlar ve hayırsever emirler ona değerli hediyeler sundular. Kazvin'de kaldığı süre boyunca yaklaşık yirmi bin tümen topladı. Bundan sonra İmam Kulu Han, Şah'tan Mekke'ye yolculuğuna devam etmesi için müsaade istedi. Kasım 1642'nin başlarında Şah, İmam Kulu Han'ı Bağdat'a ulaşana kadar yeterli para ve yiyecekler temin ederek Mekke'ye uğurladı (Burton, 1997: 211).

İmam Kulu Han'ın II. Şah Abbas tarafından üst düzeyde karşılanmasından korkan Nadir Muhammed Han, Safevi devleti ile dostane ilişkileri güçlendirmek ve İsfendiyar Han'ın kardeşi Ebû'l Gazi Hanın şah tarafından desteklenmesinin karşısını almak maksadıyla 1644 yılında emirlerinden Muhammed Tahir Bakavul'un önderliğinde bir diplomatik heyeti İsfahan'a gönderdi. Aslında elçi heyetinin Safevi sarayının İmam Kulu Han ve Nadir Muhammed Han'a karşı tutumunu belirlemesi gerekiyordu (Vahid, 1329: 101, Azimova, 2021: 420). Nadir Muhammed Han'ın elçisi Safevi sarayında üst düzeyde karşılandı. Elçinin getirdiği değerli hediyeler bazı emirlere ve üst düzey yetkililere dağıtıldı. Kızılbaş emirleri ona beş bin tümen değerinde hediyeler verdiler. Temmuz 1644 yılında elçiye vatanına dönmesine izin verildi. Onunla birlikte Sultaniyye ve Zencan valisi Sarı Han Beydili'nin oğlu Safıgulu Sultan Belh'e elçi olarak gönderildi (İsfehanî, 1372: 407, Bayramlı ve Hasanaliyev, 2011: 44).

1640'larda Türkistan Hanları arasındaki ilişkiler çok gerginleşti. 1642'de vefat eden Hiva Hanı İsfendiyar Hanın haleflerinin genç olmasından yararlanarak Nadir Muhammed Han torunu Muhammed Kasım Sultanı güçlü bir orduyla Urgenç'e gönderdi. Urgenç'i kontrolü altına alan Muhammed Kasım Sultan burada büyük miktarda servet ele geçirdi. Bununla Nadir Muhammed Han'ın gücü iki katına çıktı. Ardından Hiva'yı ilhak etmeye çalıştı (Vahid, 1329: 101).

Bir süre sonra Safevi hükümdarı II. Şah Abbas, Nadir Muhammed Han'ın oğlu Abdülaziz Han'a Sultaniyye hâkimi Safıgulu sultanının önderliğinde bir heyet göndererek Hive Hanlığına yönelik yürüyüşlerini durdurmasını istedi (İsfehanî, 1372: 410). Safeviler her zaman Buhara Hanlığı ile Hive Hanlığı arasındaki güç dengesini korumaya çalıştıkları için, bir heyetin gönderilmesi Buhara Hanları tarafından hoş karşılanmadı. Nadir Muhammed Han ve oğlunun Hive Hanlığına karşı bu tür eylemleri sonucunda Safevi şahı Ebû'l Gazi Han'ı desteklemeye başladı (Bregel, 2003: 56).

Nadir Muhammed Han'ın izlediği politika, soylular da dâhil olmak üzere Hanlık halkının çıkarlarıyla çeliştiği için ciddi bir memnuniyetsizliğe neden oldu. Nadir Muhammed Han, Harezmî aldıktan sonra Taşkent'teki Özbek emirlerinden Bagi Yuz ona karşı isyan başlattı. Bu nedenle Nadir Muhammed Han, düzeni sağlamak için en büyük oğlu Abdülaziz Sultan'ın komutasında bir orduyu oraya gönderdi. Abdülaziz Sultan, Hocend'e vardığında, suikastçılar yakalanan Kazak şehzadesini öldürdüler ve Abdülaziz'i Han ilan ettiler. O bunu reddetmeye çalışsa da suikastçılar onu öldürmekle tehdit ettiler (İsfehanî, 1372: 425, Hidayet, 1380: 6905).

Bu dönemde Nadir Muhammed Han ile oğlu Abdülaziz Han arasındaki iktidar yarışı ve Abdülaziz'in Han ilanını onu Belh'e çekilmeye zorladı. Buhara'ya giren Abdülaziz'in hükümdarlığı, yerel soylular tarafından kesin olarak onaylandı. İçinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmaya çalışan Nadir Muhammed Han, Babür hükümdarı Şah Cihan'dan yardım istedi. İki hükümdar arasında iyi ilişkiler olmasının da etkisiyle Şah Cihan 1646'da, Şehzade Murat komutasındaki 50 bin süvari ve 10 bin piyade orduyu Nadir Muhammed'e yardıma gönderdi. Şehzade Murat'ın görevi Nadir Muhammed Han'ı kendilerine bağlı bir hükümdar olarak tahta çıkarmak ya da Belh'i ilhak etmektir. 1646 yılı Temmuz ayında Şehzade Murat, yardımcısı Ali Merdan Han'la birlikte fazla bir direnişle karşılaşmadan Belh, Kunduz ve Badahşan'ı ele geçirdi (Azimova, 2021: 421, Berâziş, 1392: 825). Ancak Şehzade Murat, ele geçirilen bölgeleri müttefikine vermeyi düşünmedi. Ancak Nadir Muhammed Han Babürlülerin gerçek niyetini anladığından şehirden kaçmıştı ve halk Babür ordusunu iyi karşılamamıştı. Aldatıldığını anlayan Nadir Muhammed Han, karşı koyacak gücü olmadığı için Urgenç valisi torunu Muhammed Kasım Sultan'ın oğlu Kutlak Muhammed Sultan'ı, yardım almak amacıyla II. Şah Abbas'ın sarayına gönderdi (Bayramlı ve Hasanaliyev, 2011: 45-46, Munşi, 1317: 97-98, Richards, 1995: 132).

Fakat kısa zamanda Belh ve diğer bazı vilayetler Babürlüler tarafından alınır alınmaz Nadir Muhammed Han oğlu Kutluk Muhammed sultan, torunu Muhammed Kasım Sultan ve üç yüz

savaşçıyla kaçarak Merve sığındı (Lahori, 1867: 658). Merv valisi Alikulu Han, durumu II. Şah Abbas'a bildirdi. Safevi Şah'ı Nadir Muhammed Han'ın sığınma talebini kabul etti (Bayramlı ve Hasanaliyev, 2011: 46, Hidayet, 1380: 6905).

II. Şah Abbas, Horasan'daki Safevi emirlerine ve Buhara Hanının geçtiği şehirlerin yöneticilerine, Nadir Muhammed Han'ı, aynı İmam Kulu Han'ın Safevi sarayını ziyaretin zamanında olduğu gibi desteklemeleri ve karşılımları için bir emir gönderdi. Bunun üzerine Şah Mahammadhakim Bey Yasovul'a bin tümen eşrefi vererek Nadir Muhammed Han'a hizmet etmesi için Horasan'a gönderdi ve aynı zamanda Safevi sarayının nazirbuyutadı olan Muhammed Ali Bey İsfahanini Han'ın mihmandarı olarak atadı. O da Yasavulu Muhammed Bey'in ardından para, yiyecek ve sayısız hediyelerle göndermiştir. Şah onunla birlikte kendi adına bir mektup gönderdi (Bayramlı ve Hasanaliyev, 2011: 46, İsfehanî, 1372: 427).

II Şah Abbas'ın Nadir Muhammed Han ile görüşmesi 6 Ekim 1646'da İsfahan yakınlarında, I. Şah Abbas'ın daha önce Veli Muhammed Han'ı kabul ettiği Devletabad yerleşiminde gerçekleşti. Nadir Muhammed Han, Safevi Devletinin başkenti İsfahan'a girdiğinde şehir bayram gibi süslendi. Buhara'dan gelen misafir İsfahan'dayken büyük bir şölen düzenlendi ve Han'a saygının bir göstergesi olarak Safevi Devleti'nin üst düzey yetkilileri oraya geldiler (Vahid, 1329: 77-83). II. Şah Abbas'ın Nadir Muhammed Han ile görüşmesi hakkında Muhammed Yusuf Valeh İsfahani şöyle yazıyor: *"Buhara Han'ın İsfahan'a geldiğini duyan II. Şah Abbas, şehir halkına onu ziyaret etmelerini emretti. İsfahan'dan Devletabad'a giden yol boyunca, yolun her iki tarafında tören üniformalı silahlı askerler sıralandı. Emirler, bilim adamları, müzisyenler ve şarkıcılar dâhil tüm nüfuzlu şahıslar, kısacası tüm bölge halkı, Buhara'dan gelen yüksek misafiri karşılamaya geldi. İsfahan'dan Devletabad'a en pahalı ve renkli malzemelerden yapılmış birbirinden güzel halılar serilirdi. Tüm meydanlar ve yollar parlak bir ateşle aydınlandı, sabaha kadar müzik ve şarkılar duyuldu. II Şah Abbas, Nadir Muhammed Han ile bir araya geldi. Daha sonra iki hükümdar, yüksek rütbeli bir misafiri ağırlamak için hazırlanan ikametgâha gitdi burada bayram şenliyi eşliğinde yemek yenildi. Nadir Muhammed Han burada kaldığı süre boyunca her gün ihtişamlı kabul törenleri düzenlendi"* (Bayramlı ve Hasanaliyev, 2011: 46, İsfehanî, 1372: 428-431, Vamberi, Pavlovskogo ve Skaryatina, 1873: 86-87).

Nadir Muhammed Han, Safevi sarayında bir ay kaldıktan sonra buraya geldiğinde amacının Şahın yardımıyla kaybettiği tahtını geri getirmek olduğunu söyledi. II. Şah Abbasi yardım sözü verdi ve kısa sürede bir askeri seferberlik düzenlendi ve ona yardım için birlikler seferber edildi. Buhara Hanı'na her türlü teçhizat, at ve mühimmat sağlandı ve kendisine tahsis edilen askeri birliğe Talış valisi Sarı Han Sipahsalar atandı. Sarı Han'ın ordusu, tahtını geri almak için Nadir Muhammed Han ile yola çıktı (İsfehanî, 1372: 431).

Babür hükümdarı Şah Cihan, Nadir Muhammed Han'ın düşmanlarına karşı verilen mücadelede destek almak için Safevi sarayına sığındığını öğrenince çok tedirgin oldu ve 3 Ekim 1646'da Mir Aziz ve Arslan beyin liderliğinde II. Şah Abbas'ın sarayına elçiler gönderdi ve iki hükümdara da Belh'in ele geçirildiği bildirildi. Ayrıca Şah Cihan'ın bundan sonraki hedefinin Semerkant ve Buhara olduğunu iletildi. Şah'ın mezhepsel önyargılarını kırmak için de Belh'teki seyitlerin himaye altına alındığı eklendi. Son olarak Nadir Muhammed Han'ın Mekke'ye gönderilmesini talep etti (İslam, 1970: 109). Babür elçilerinin asıl amacı, II. Şah Abbas'ın Nadir Muhammed Han'a yardımını engellemektir. II. Şah Abbas, elçilerin ziyaretinin amacını tahmin etti ve aynı zamanda Belh Şah Cihan'a itaat ederse, Horasan'ın Babürlüler tarafından tehdit edileceğini biliyordu, bu nedenle Şah Cihan, Nadir Muhammed Han'a yardım edilmemesi teklifini reddetti (Lahori, 1867: 595-596, Aştıyani, 1383: 599).

Babür elçisi Mir Aziz, Şah Cihan'ın Nadir Muhammed Han'a hitaben yazdığı mektubu da kendisi ile getirmiştir. Fakat elçi geldiğinde Nadir Muhammed Han, Safevi birlikleriyle İsfahan'dan çoktan ayrılmış ve Horasan'a gitmiştir. Babürlü elçisi Nadir Muhammed Han'ı Horasan'a kadar takip etmek ve Şah Cihan'ın mektubunu ona ulaştırmak istedi. Ancak Babürlülerin niyetini bilen II. Şah Abbas, elçiye onun yanına gitmemesini tavsiye etti (Kenbu, 1976: 415).

Nadir Muhammed Han İsfahan'dan ayrılıp Horasan'a gittikten sonra Şah Cihan, Safevi sarayına iki elçi daha gönderdi. 1647 yılı başında Can Nizar Han, kısa bir süre sonra da Arslan Bey İsfahan'a geldi. Elçilerin geliş sebebi Babürlülerin Özbeklerle yapacağı savaşta Safevilerin tarafsızlığını sağlamaktı. Şah, Özbekler ve Babürlüler arasındaki savaşta tarafsız kalacağına söz vererek 1647 yılı Aralık ayında Can Nizar Han'ı memleketine gönderdi. II. Şah Abbas, Arslan Bey aracılığıyla Şah Cihan'a mektup gönderdi. Mektupta Özbeklerin içinde bulunduğu zor koşullardan dolayı Turan'a müdahale etmeyeceğini, Nadir Muhammed Han'ın da Mekke'ye gitmeye niyeti olmadığını söyledi (İslam, 1970: 109).

Nadir Muhammed Han Safevi birlikleriyle Meşhed'e vardığında, Belh emirleri bundan haberdar oldular ve kendisine itaat etmeye hazır olduklarını bildiren bir mektup gönderdiler. Nadir Muhammed Han, Safevi birliklerinin yardımıyla ve Belh emirlerinin desteğiyle Meymene şehrini kurtarmayı başardı. Safevi ordusunun Nadir Muhammed Han'a yardım etmek için Türkistan'a geldiğini öğrenen Özbek aşiret liderleri, Maruçak vilayetindeki Kalmıklar ve diğer muhalif güçler, Nadir Muhammed Han'a elçiler göndererek itaatlerini ilan ettiler (Ahmedov, 1982: 83, Azimova, 2021: 422). Belh'te bulunan Babür ordusu iase temininde zorlanmaya başlamıştı. Şartların ağırlığı ve kışın yaklaşmasından dolayı yaklaşık iki yıldır Belh'in kontrolünü elinde tutan Şah Cihan Ekim 1647'de, Nadir Muhammed Han'ın gelişini duyduğunda, onlara direnemeyeceğini anlayınca onunla anlaşma yaparak Belh, Bedahşan ve ele geçirdiği diğer toprakları terk ederek Kabil'e doğru ilerledi (Bayramlı ve Hasanaliyev, 2011: 47, Fehimi, 2010: 514, İsfehanî, 1372: 452, Munşi, 1317: 100, Richards, 1995: 133, Sümer: 1990, 27). Belh'in Babürlülerin kontrolü altına geçmesini istemeyen II. Şah Abbas'ın Nadir Muhammed'in safında yer almasından dolayı, Nadir Muhammed Safevi ordusunun yardımıyla Babürlüler tarafından ilhak edilen toprakları kısa sürede ele geçirerek Belh, Bedahşan ve Meymene'yi geri aldı (Berâziş, 1392: 826-835).

Böylece, 8 Kasım 1648'de Nadir Muhammed Han, Belh ve Bedahşan üzerindeki egemenliğini yeniden kurdu. Buhara ve Semerkant şehirleri, oğlu Abdülaziz Han'ın idaresinde kaldı. Belh bölgesinin tamamen fethinden önce, 1647'nin sonlarında Nadir Muhammed Han Şah II. Abbas'ın onuruna Mehdi Hoca önderliğinde bir elçi gönderdi. Elçiyle birlikte şaha birçok değerli hediye taktim edildi. Mehdi Hoca ve Şah arasındaki görüşme Mayıs 1648'de Hivor Simnan kasabasında gerçekleşti (İsfehanî, 1372, 452). Nadir Muhammed Han'ın Belh'te güçlenmesi oğullarını korkuttu ve onları babalarına karşı güçlerini birleştirmeye zorladı (Bayramlı ve Hasanaliyev, 2011: 47, Fehimi, 2010: 514, Sümer: 1990, 27).

Abdülaziz Han, Safevi şahının yardımıyla Belh'te Nadir Muhammed Han'ın güçlenmesini dikkate alarak, II. Şah Abbas ile ilişkilerin kötüleşmesini engellemeye çalışmıştır. Buhara hükümdarı, Safevilerle barışçıl ilişkileri sürdürebilmek için II. Şah Abbasi ile diplomatik ilişkileri güçlendirmeye karar verdi. Abdülaziz Han, Hasan Kuşbeyi başkanlığındaki bir diplomatik heyeti İsfahan'a gönderdi. 16 Aralık 1647'de Buhara elçisi II. Şah Abbas tarafından İsfahan'da kabul edildi (İsfehanî, 1372: 454, Kazvini, 1367: 65).

Babürlüler Belh'ten sonra Abdülaziz Han'ın kontrolündeki topraklara baskın ettiğinden dolayı Abdülaziz Han 12 Mart 1648'de Safevi sarayına bir elçi daha gönderdi. Buhara hükümdarı Şah'a yazdığı mektupta, hemen Kandahar'a hareket etmesini ve onunla Meşhed ve Belh yakınlarında

buluşa bileceğini söyledi. II. Şah Abbasi 16 Mart 1648'de Kandahar'a gitti. Şah gitmeden önce Ebû'l Gazi Bahadır Hanın ve Türkmenlerin elçileri de Safevi sarayına gelmişlerdi (Burton, 1997: 256).

O sırada Türkmenler ile Ebû'l Gazi Bahadır Han arasında çatışma çıktı. Bunun nedeni Türkmenlerin, Ebû'l Gazi Bahadır Han'ın kardeşi İsfendiyar Han'a destek verdikleri için Türkmenlerden intikam almak istemesiydi. Türkmenler Şah'tan yardım beklemekteydiler ve Safevi Şahı gücünü Amuderya'nın batısına kadar genişletmek için bunu bir fırsat olarak görecekti (Saray, 1997: 535).

Babür İmparatorluğu ile Buhara Hanlığı arasındaki gerilimler nedeniyle Şah Cihan'ın Kandahar'a ilgi gösteremeyeceğine inanan II. Şah Abbas, burada Safevi yönetimini kurmak için askeri bir harekât başlatmaya hazırlandı.

Bestam her zamanki gibi askeri güçlerin toplanma yeri olarak belirlendi. Yedi hafta Bestam'da kaldıktan sonra Şah Kulu Bey'i Şah Cihan'a elçi olarak gönderdi. II. Şah Abbas Şah Cihan'a mektubunda Belh'i Nadir Muhammed Han'a vermesindeki cömertliğinden dolayı Şah Cihan'ı övmüş, aynı cömertliği Kandahar konusunda da göstermesini istemişti (İslam, 1970: 111). Şah'ın hastalığı nedeniyle Meşhed'de beklenmedik bir gecikme yaşandı. Burada orduya 5 top verildi. Eylül 1648'in sonlarında II. Şah Abbasi Herat'a ulaştı. Burada, vilayet liderleri Murtuza Kulu Han Şamlı ve Abbas Kulu Han Şamlı da dâhil olmak üzere vilayetin dört bir yanından yerel soylular, Safevi şahını karşılamak için geldiler. Kazvinli Muhammed Tahir Vahid'in her iki temsilciyi de vilayetin Beylerbeyi olarak adlandırması dikkat çekicidir. Ancak Murtuza Kulu Han'ın aynı zamanda Herat askeri kuvvetlerinin başkomutanı olduğunu söyler. Saray tarihçisinin bu kısa açıklamaları, beylerbeylik görevinin adı geçen kişiler arasında bölündüğünü, birinin askeri, diğerinin vilayetin ekonomik işleriyle uğraştığını düşünmemize izin veriyor (Vahid, 1329: 105-106, Tumanoviç, 1989: 153).

II. Şah Abbas'ın Kandahar yürüyüşünün ilk aşamasının gözden geçirilmesi, onun bazı özelliklerini ortaya koymaktadır. Genellikle Safevi birliklerinin yavaş hareketi bu kez özellikle yavaştı ve yarım yıldan fazla sürmüştü. Önceki yıllardaki askeri seferlerin çoğundan farklı olarak, ordu kışın en soğuk dönemde hedefine ulaştı ve farklı durumlarda soğuk kış aylarında askeri seferlere ara verildi. Bu durumlar, şahın hastalığı, uzun süreli avlanmaları veya yoğun karşılaşmaları ile açıklanamaz. Görünüşe göre, II. Şah Abbasi'nin yakın çevresindeki hindlilerin soğuk havalarda savaşma kabiliyetindeki keskin düşüşü gibi önemli bir faktör dikkate alınmalıdır. Askerlerin yavaş ilerlemesi, Şah'ın komutanlarının Kandahar'ın yardım beklediği Belh ve Kabil'de neler olduğunu incelemesinden de kaynaklanıyordu (Tumanoviç, 1989: 153).

Dönemin kaynağı Safevi istihbaratının faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi vermese de Kandahar kuşatmasının Belh'ten çekilen Babürlü ordusunun kaderinin önceden belirlendiği bir dönemde düzenlendiğini gösteriyor. Olayların gidişatına böyle bir yaklaşım, Safevi Şah'ının neden Kandahar'da özel bir programa göre hareket ettiğini de açıklıyor. Safevi komutanlarının Babürlü birliklerinin merkezin yardımı olmadan binlerce askerin saldırısına karşı koyabilmeyeceklerini hesaplamaları kendisini kanıtladı (Tumanoviç, 1989: 154).

Mayıs 1648'de II. Şah Abbas, Bestam'da bulunduğu sırada Buhara ve Belh elçilerini ağırladı ve vatanlarına dönmelerine izin verdi. Şah, Mehdihan Sultan Arabi'yi onlarla birlikte Buhara'ya, Dilançi Bey liderliğindeki bir elçiyi Belh'e gönderdi (İsfehanî, 1372, 454).

Nadir Muhammed Han'ın elçisi Mehdi Hoca, Şah'a Nadir Muhammed Han ile birlikte Horasan'a gelen mültecilerin Belh'e dönmelerine izin verilmesi gerektiğini bildirdi. Ancak II. Şah Abbasi bu konuda herhangi bir karar almamıştı. Bu nedenle Nadir Muhammed Han, Osmanlı padişahına bir

mektup yazıp 30 Mart 1649'da Abdülmannan adlı bir elçiyle İstanbul sarayına gönderdi. Mektupta Buhara Hanlığındaki olayları Sultan IV. Mehmed'e aktarıyor ve ondan oğlu Abdülaziz ile arasında arabuluculuk yapmasını ve II. Şah Abbas'ı Safevi topraklarına sığınanların Belh'e dönmesi için ikna etmesini istedi. Sultan IV. Mehmed, Şah Cihan, II. Şah Abbas ve Abdülaziz'e Nadir Muhammed'in taleplerini ileten mektuplar gönderdi. Abdülmannan İstanbul'a vardığında, II. Şah Abbasi, 21 Şubat 1649'da Kandahar'ı ele geçirdi (Burton, 1997: 257).

II. Şah Abbas, Kandahar'a girdikten sonra Şah Verdi Bey'i Şah Cihan'a elçi olarak gönderdi. Şah Verdi Bey 1649 yılı Temmuz ayında Kabil'e vardı. II. Şah Abbas mektubunda Kandahar'ı almasına ilişkin açıklama yaparak bu olayın dostluklarına zarar vermeyeceğini umduğunu ifade etti. Şah Verdi Bey iyi bir şekilde ağırlansa da Şah Cihan'ın huzuruna çıkarılmadı ve getirdiği mektup kabul edilmedi. II. Şah Abbas'a iletmesi için sert sözler söylenerek gönderildi. Şah Verdi Bey, Babürlülerin elçisi Muhammed Kulu Bey'le beraber II. Şah Abbas'ın yanına gitti. Ancak Muhammed Kulu Bey de benzer bir muameleye tabi tutularak ülkesine geri gönderildi (İslam, 1970: 112).

II. Şah Abbas'ın Kandahar'ı fethinden sonra Herat'ta bulunduğu sırada Abdülaziz Han, kendisine Zülfikar bey başkanlığında yeni bir elçi gönderdi. Büyükelçinin Safevi Şahı ile görüşmesi 11 Nisan 1649'da gerçekleşti (Burton, 1997: 257).

Belirtilmesi gereken hususlardan bir de budur ki, Babürlü birlikleri Belh eyaleti topraklarına girip yağma ve ayaklanmalara başlayınca bu bölge sakinleri hayatlarını yağmacılardan kurtararak farklı bölgelere dağıldılar. O zaman Özbeklerden 7 bin Belh sakini, emir ve şahzadeler Safevilere sığınmış ve şah tarafından hizmete kabul edilmişlerdi. Bundan sonra II. Şah Abbas, Abdülaziz Han'a Safevilerin yurttaşlarına gösterdiği büyük ilgiden bahsettiği bir mektup gönderdi. Babürlü birlikleri Belh'i terk ettikten sonra durum sakinleşti, mülteciler yurtlarına dönmek istediklerini söylediler ve 1649 baharında Belh'e geri dönmeye başladılar. Ama daha önceki zamanlarda olduğu gibi onlara yine zulmetmeye başladılar. Bu, Kandahar'ın fethinden sonra Herat'tan İsfahan'a dönen II. Şah Abbasi'ye iletildi. Hemen bütün beylerbeyliklere ve Horasan hâkimlerine Özbeklerin topraklarına dönmesine izin vermemelerini emretti. Maruçak yakınlarında Safeviler ile Özbek askerleri arasında çıkan çatışmalarda çok sayıda Belh askeri öldürüldü. Merv Beylerbeyi Ali Kulu Han da bu muharebede şehit oldu. Bu olaydan sonra II. Şah Abbas, Abdülaziz Han'a, Şah'ın olaylarla ilgili endişelerini dile getirdiği bir mektup gönderdi. Olayın barış ve dostluk anlaşmalarına aykırı olduğu kaydedildi. Şah'ın mektubu, Hanın komşu ülkenin topraklarına tebaasının saldırılarını kontrol etmesi ve engellemesi gerektiğini belirtti (Şamlu, 1374: 512-514).

Nadir Muhammed Han, kısa saltanatı sırasında Canioğulları Hanedanının gücünü koruyamadı. Oğlu Abdülaziz'i Taşkent'teki Özbek ayaklanmasını bastırmak için gönderdi. Ancak Abdülaziz, Belh yönetimi konusunda babasıyla ihtilafa düştüğü için isyancı emirlere katıldı. O sırada Nadir Muhammed Han'ın diğer oğulları Subhan Kulu sultan ve Kasım sultan babalarına isyan ederek Buhara'da Abdülaziz'e katıldılar. Belh ve Bedaşan'ın Babürlü ordusu tarafından ele geçirilmesi, Nadir Muhammed Han'ın yeniden II. Şah Abbas'a sığınmasına neden oldu. Safevi Şahı'nın Nadir Muhammed Han'ı himayesi, Şah Cihan'ın Belh'ten ayrılmasıyla sonuçlandı (Fehimi, 2010: 514). Nadir Mohammad Han daha sonra Belh'e geri dönse de, iç çekişme yoğunlaştı ve oğlu Abdülaziz ile olan çatışma derinleşti. 1650'de Belh emirleri Sübhan Kulu ile gizli bir bağlantı kurarak onun şehre girişini sağladılar. Nadir Muhammed Han, şehrin ileri gelenleriyle görüştüktan sonra oğluna direnemediği için teslim olmaya karar verdi (Bayramlı ve Hasanaliyev, 2011: 47, Fehimi, 2010: 514).

Muhammed Yusuf Münşi bu olay hakkında şöyle yazar: "1650 yılında Subhan Kulu Sultan Belh'e geldiğinde, yüksek rütbeli hayırseverler şehrin kapılarını açıp onu içeri adılar. Nadir Muhammed

Han bunu öğrenince iç kaleye yerleşti ve oradaki kapıyı tahkim etti. Üç günlük savunmadan sonra bir karar verdi: Artık genç olmadığı, düşmanlarına karşı koyamadığı ve başkalarının onun için acı çekmesini istemediği için oğluyla buluşacak ve Hacca gidecekti. Nadir Muhammed'in dilekleri oğlu Subhan Kulu Sultan'a iletildi, ancak babasıyla görüşmeyi reddetti" (Munşi, 1317: 101).

Çaresizlik içinde Nadir Muhammed Han, Safevi topraklarından geçerek Hacca gitmeye karar verdi. Safevi topraklarına girdiğinde II. Şah Abbas, Horasan valisine Safevi sarayına ilk ziyaretinde olduğu gibi, kendisine eşlik edenlerin yanı sıra onu yüksek rütbeli bir konuk olarak karşılamaları talimatını verdi. Safevi Şahı daha sonra Şah Nazar Bey Ziya Ağa'yı mihmandar olarak atamış, ona binlerce eşrefi ve diğer değerli hediyeler vermiş ve misafirleri karşılamaya göndermişti (İsfahanî, 1372: 490).

Nadir Muhammed Han, yaşı ve hastalığı nedeniyle yolda hastalanmış ve Bestam şehrine vardığında II. Şah Abbas'ın mukaddes Medine şehrinde defnedilmesini isteyen bir vasiyet yazmıştı. Böylece Nadir Muhammed Han 1650'de Bestam'da vefat etmiş ve II. Şah Abbas naaşının Medine'ye gönderilmesini buyurmuştu. Daha sonra Şah, babasının ölümü nedeniyle Abdülaziz Han'a taziyelerini iletmek için Şahnazar bey Ziya ağa liderliğindeki bir diplomatik heyeti Buhara'ya gönderdi. Şah, heyet ile birlikte Nadir Muhammed Han'ın hayatta kalan yoldaşlarını ve yüz bin tümenlik servetini de Buhara'ya gönderdi. II. Şah Abbasi mektubunda babasının vefatı nedeniyle Türkistan hükümdarı Abdülaziz Han'a taziyelerini ileterek, Nadir Muhammed Han'ın vasiyeti doğrultusunda dostluk ilişkilerini sürdürüleceğini bildirdi (Bayramlı ve Hasanaliyev, 211:48, İsfahanî, 1372: 497, Vahid, 1329: 146-149).

Safevi Şah'ı bunu yaparken batıdaki tehlikeli rakibi Osmanlı Devleti ve Safevi sarayındaki bazı endişeleri göz önünde bulundurarak kuzey ve kuzeydoğu komşularıyla iyi ilişkiler kurmaya çalışıyordu (Fehimi, 2010: 515).

3. II. Şah Abbas Döneminde Safevi Devleti'nin Buhara Hanlığı İle Diplomatik İlişkileri

17. yüzyılın ortalarında Orta Asya'daki Özbek Hanlıkları tamamen bölünmüş bir durumdaydı. 1652'de Buhara Hanı Abdülaziz, Safevi Devleti ile dostane ilişkileri güçlendirmek için çöhre ağası Şükür bey ve çöhre ağası Niyaz bey başkanlığında İsfahan'a yeni bir siyasi-diplomatik heyet gönderdi. Abdülaziz Han, elçiyle II. Şah Abbas'a bir mektup ve değerli hediyeler gönderdi. Abdülaziz Han mektubunda Safevi şahından bu elçi ile Safevi sarayına gönderilen Polad Saray isimli asi emirlerden birini kabul etmesini istemiş Han'ın bu isteği, II. Şah Abbas tarafından kabul edilmiştir (Vahid, 1329: 161).

Bu dönemde Türkistan'ın Özbek hükümdarları arasındaki rekabet yeniden alevlendi. O dönemde Abdülaziz Han, II. Şah Abbas ile ilişkileri sürdürmekle daha çok ilgileniyordu. Çünkü Babürlülerin Belh ve Bedaşan'da yerleşme girişimleri tamamen ortadan kalkmamıştır. Bu nedenle Safevi hükümdarı 1653 yılında Kandahar mücadelesinde Babür ordusunu mağlup edince, iki devlet arasındaki ilişkileri sürdürmek ve güçlendirmek için Abdülaziz Han'ın elçisi Safevi sarayına gelmiştir (Bayramlı ve Hasanaliyev, 2011: 48, Necefli, 2020: 221). Böylece iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler daha da güçlendi.

Ancak bir süre sonra Abdülaziz Han ile kardeşi Belh hükümdarı Sübhan Kulu Han arasındaki çekişme daha da şiddetlendi. Sübhan Kulu Han'ın iktidar iddialarının yükselişi, Abdülaziz Han'ın Belh'e asker göndermesi ve şehri ele geçirip yok etmesiyle sonuçlandı. Abdülaziz Han, kardeşinin iktidar iddiasına son vermek için Sübhan Kulu Han ile sözleşme imzaladı. Sübhan Kulu Han ile

imzalanana anlaşmaya göre, veliaht ve Belh valisi olarak onaylandı. Ancak, Sübhan Kulu Han'ın kayınpederinin Urgenç valisi Ebû'l Gazi Han ile birlikte Buhara ve Karşı vilayetlerini yağmalaması ve büyük miktarda ganimet ele geçirmesi durumu yeniden ağırlaştırdı (Bayramlı ve Hasanaliyev, 2011: 49, Necefli, 2020: 221).

Bu dönemde Safevi sarayı, Buhara Hanlığında Abdülaziz Han ile kardeşi Belh hükümdarı Sübhan Kulu Hanın arasındaki çekişmeyi ustalikle kullanarak iki tarafın da güçlenmesini engellemiştir.

1657 yılında Abdülaziz Han'ın yeğeni Kasım Han'ın önderliğinde Belh'e gönderilen ordunun bozguna uğraması, Türkistan hâkimi Avaz Muhammedi II Şah Abbas'a elçi göndererek Ebû'l Gazi Han'ın iktidardan indirilmesine yardım etmesini istemesine neden oldu. Abdülaziz Han, II. Şah Abbas'a yazdığı mektupta, Ebû'l Gazi Han ile Buhara arasındaki ilişkileri, Hive akınlarını ve yarattığı güçlükleri anlatmış ve Safevi sarayında tutulan Urgenç'in kanuni halefinin gönderilmesini rica etmiştir (Azimova, 2021: 424, Bayramlı ve Hasanaliyev, 2011: 49, Necefli, 2020: 221).

II. Şah Abbas'ın çabaları sonucunda Abdülaziz Han ile kardeşi Sübhan Kulu Han arasında ilişkiler normalleştiği için Buhara ve Urgenç'ten Safevi sarayına gönderilen elçilerin sayısı artmaya başlamıştır (Necefli, 2020: 221).

1657 yılında Sübhan Kulu Han, dostane ilişkiler kurmak için Hoca Özbek liderliğindeki elçi heyetini Safevi sarayına mektuplar ve değerli hediyelerle gönderdi. II. Şah Abbas elçiyi saygı ve hürmetle kabul etti. Elçinin gelişinden sonra Safevi Şah'ın Belh hükümdarı ile ilişkileri düzeldi (Vahid, 1329: 241). Muhammed Yusif Valeh Kazvini, Belh elçisinin gelişi hakkında, Sübhan Kulu Han'ın nüfuzlu adamlarından Seyyid Hoca Özbek başkanlığında gönderilen elçi heyetinin 1657'de İsfahan'a geldiğini yazar. Şah'ın sarayında yapılan ihtişamlı karşılamanın ardından hediyeler ve mektuplar takdim edildi, ardından Belh hükümdarı adına görüşmeler yapıldı. Hoca Özbek'in elçiliği Şah tarafından istenilen düzeyde karşılandı (İsfahanî, 1372: 610-611).

1658'de Abdülaziz Han, Gulum Hacı liderliğindeki elçi heyetini II. Şah Abbas'ın sarayına gönderdi. Elçi, Buhara Han'dan gelen mektupla birlikte iki kaplan da dâhil olmak üzere değerli hediyeler getirdi. Heyet Safevi Şahı tarafından saygıyla karşılandı. Elçi Buhara'ya döndüğünde, II. Şah Abbasi, Muhammedhan Bey liderliğindeki elçilik heyetini onunla birlikte gönderdi. Bunun yanı sıra Şah Sübhan Kulu Han'ın sarayının yerleştiği Balha da elçiler gönderdi. Elçilik başkanlığına Eşikağaşi Mira Bey Mükri getirildi (Vahid, 1329: 263).

Eylül 1658'de Sübhan Kulu, nüfuzlu adamlarından olan Seyyid Hâce Özbek'i II. Şah Abbas'ın sarayına elçi olarak göndererek yardım istedi. Elçi Hâce Özbek Safevi sarayında iyi muamele görse de Sübhan Kulu Han'a hiç bir destek gönderilmedi. Muhtemelen bu kararda Abdülaziz'den yararlanma isteği etkili olmuştur. 1660 yılında Hâce Abdülgaffar'ın müdahalesiyle iki kardeş barışır. Barıştan yararlanmak isteyen Abdülaziz Han, II. Şah Abbas'a bir elçi heyeti gönderdi. Bu elçi heyeti ile şaha iki kaplan ve diğer değerli hediyeler gönderen Abdülaziz Han son gelişmeler hakkında onu bilgilendirdi. Şah da her iki kardeşle bağlarını güçlendirmeye çalıştı. Belh ve Buhara'ya elçiler gönderdi ve iki kardeşin barışmasından duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Abdülaziz Han da elçisi Hoca Mehr Amin ile şaha bir cevap mektubu gönderdi (Vahid, 1329: 277).

Safevi devletinin artan askeri-politik etkisinden ve Türkistan Hanları arasındaki çatışmalara müdahalesinden korkan Sübhan Kulu Han, Horasan'a yapılan seferleri durdurdu ve 1658'de Belh seyyidlerinden olan Şah Hâce Gurangi'yi II. Şah Abbas'ın sarayına elçi olarak gönderdi. Sübhan Kulu Han'ın amacı, II. Şah Abbas ile diplomatik ilişkileri genişleterek Türkistan'daki Safevi etkisini kullanarak üstün güç iddiasını gerçekleştirmektir (Bayramlı ve Hasanaliyev, 2011: 51).

Bu dönem, Safevi İmparatorluğu ile Buhara Hanlığı arasındaki ilişkilerde en iyi dönemlerden biri olarak kabul edilir. 1659'da Abdülaziz Han, Hacı Muhammed Emin başkanlığındaki siyasi-diplomatik heyeti Safevi sarayına gönderdi ve 1662'de Abdülaziz Han'ın Hacı Muhammed Mümin başkanlığındaki ikinci elçisi İsfahan'a geldi (İsfehanî, 1372: 652).

1660 yılında Safevi sarayına gönderilen Buhara elçisi, II. Şah Abbas'a değerli hediyeler getirdi. Aynı yıl Safevi Şahı da Buhara'ya has kölelerden Muhammed Bey'i elçi olarak gönderdi (Bayramlı ve Hasanaliyev, 2011: 50, Kazvini, 1384, 103). Bu dönemde II. Şah Abbas yeterli askeri ve siyasi güce sahipti, bu nedenle Türkistan Hanları onunla hesaplaşmak zorundaydılar. Muhammed Tahir Vahid'e göre 1663 yılında Abdülaziz Han ve Ebû'l Gazi Han'ın elçileri İsfahan'a geldi. Bunun üzerine II. Şah Abbasi, gorçi Yüzbaşı Muhammed Hüseyin beyi Buhara'ya ve gorçi Aligulu Bey'i Urgenç'e elçi olarak gönderdi (Bayramlı ve Hasanaliyev, 2011: 50, Kazvini, 1384, 115). 1665'te II. Abdülaziz Han bu kez II. Şah Abbas'tan beklediği yardımı göremediğinden Hive Hanı Anuşa Han (1663-1687) ile ona karşı birleşmişti. Bunun üzerine savaş hazırlıkları yapan Safevî ordusu Horasan'a gitmeye hazırlanırken II. Şah Abbas 25 Eylül 1666'da vefat etti ve sefer iptal edildi (Kırca, U. (2019, Aralık). *Safevi-Buhara Hanlığı Münasebetleri*, 1, 36).

Sonuç

Safevi Devleti'nin Buhara Hanlığı ile etkileşiminin analizi, I. Şah Abbas döneminde Buhara Hanlığı'na karşı askeri operasyonların neredeyse başarılı bir şekilde tamamlanmasının devletin doğu sınırlarının onarılmasına izin verdiği sonucuna varmamızı sağlıyor. Türkistan Hanlarının Horasan'a saldırıları yoğun olmasına rağmen Horasan'da güçlenmeleri başarılı şekilde önlenmiştir. I. Şah Abbas'ın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı askeri operasyonlardaki başarısı, Hürmüz'ü Portekiz işgalden ve Kandahar'ın Babürlülerden kurtarılması onun etkisini Yakın ve Orta Doğu'da daha da güçlendirdi. Böylece Türkistan Hanları onunla hesaplaşmak zorunda kaldı. Safevi Şahı'nın Belh'te yerleşme girişimleri başarısız olmasına rağmen, I. Şah Abbas ve halefleri döneminde Buhara Hanlığı ile ilişkiler sürdürüldü ve diplomatik ilişkiler neredeyse kesintisiz devam etti.

I. Şah Abbas'ın vefatından sonra yerine geçen I. Şah Safi (1629-1642) zamanında Buhara Hanlığı ile münasebetler iyice bozuldu. Buhara Hanlarının barış anlaşmalarını bozması var olan iyi ilişkileri gerginleştirerek, iki devletin de zarara uğramasına neden oldu. Artık, Özbeklerin Horasan'a baskınları sürekli hal almaya dönüştü. Safevilerin Buhara Hanlığı ile siyasi ilişkileri 17. yüzyılın 40'lı yıllarında ise iyi yönde gelişme sağlamaya başladı. II. Şah Abbas (1642-1666) hâkimiyetinin hemen başlarında Buhara Hükümdarı İmam Kulu Han'ın (1611-1642) Hac ziyareti için Safevilere müracaatı ve ardından sefer zamanı II. Şah Abbas tarafından çok iyi karşılanması bu kötü gidişatı ortadan kaldırmıştır.

İmam Kulu Han'ın vefatından sonra Buhara Hanlığı'nda yaşanan taht savaşları Safevi-Buhara siyasi ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Öyle ki, Belh Hâkimi Nadir Muhammed Han'ın taht mücadelesinde oğlu Abdülaziz'e mağlup olarak Safevilere sığınması, iki taraf arasında yaşanan ilişkilerde II. Şah Abbasi adeta üstün duruma taşımıştır. Safevi Şahı'nın yardımı ile Nadir Muhammed Han'ın tekrar Belh'e sahip çıkması, bu defa Abdülaziz Han'ın Safevilere iyi davranarak barış istemesi ile sonuçlanmıştır.

Safevi İmparatorluğu'nun II. Şah Abbas döneminde Buhara Hanlığı ile askeri-politik ve diplomatik ilişkilerinin analizi, Safevi Şahı'nın imparatorluğun eski gücünü geri kazanmak için aldığı tedbirlerin merkezi hükümeti daha da güçlendirdiğini göstermektedir. Şah Abbas zamanında devleti gücünün bertaraf edilmesi Kandahar'ın kurtarılması ve Türkistan Hanlarıyla ilişkilerinde

kendini derinden gösterdi ve onların Horasan'a yürüyüşlerinin kesilmesinde belirleyici bir etki oldu.

Kaynakça

- Akhmedov, Bori A. (1982). *İstoriya Balha (XVI – pervaya polovina XVIII vv. İzd-vo FAN Uzbekskoy SSR*, Taşkent.
- Âştiyânî, Abbas İ. (1383). *Tarih-i İnan pes ez İslam* (Ez Sadr-ı İslam tâ İnkıraz-ı Kaçariye) Tahran.
- Aydoğmuşoğlu, C. (2014). *Safevi Devleti Tarihi*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Bayramlı, Z. H. (2011). II. Şah Abbas Devrinde Safevi Devletinin Türkistan Hanlıqları ilə Münasibetleri (Muhammat Tahir Vahidin “Abbasname” eseri üzere), *Tarih və Onun Problemleri*, 1, 5-9.
- Beraziş, E. H. (1392). *Ravâbit-i Siyâsî diplomatik-i İnan ve Cihân der ahd-i Safeviye*, İntişarat-i Emir kebir, Tahran 1392.
- Bregel, Y. A. (2003). *An Historical Atlas of Central Asia*. Edited by Denis Sinor & Nicola Di Cosmo, Leden & Boston, Brill.
- Burton, A. (1997). *The Bukharans: A Dynastic, Diplomatik And Commercial History 1550-1702*. Great Britain, Curzon Press, London.
- Fehimi, M. (2010). Sâfevi Şâhlârı ile Astrâhâni Hânedâni Arâsındâki Siyasi İlişkiler, Çeviri: M. Bilal Çelik. *History Studies*, 2(2), 511-516.
- Hasanaliyev, Z., Bayramlı, Z., (2011). II. Şah Abbasın Hakimiyyeti İllerinde Azerbaycan Safevi Devletinin İç ve Dış Siyaseti, Elm, Bakü.
- Hidayet, R. K. H., (1380). *Tarih-i Ravzatü's-Safa fi Sireti'l-Enbiya ve'l-Müluk ve'l-Hulefa*, Cild-i Heştom: Safeviyan ve Afşariyan, İtişarate Esatir, Tahran.
- İslam, R. (1970). *Indo-Persian Relations*, Iranian Culture Foundation, Tahran.
- İsfehâni, M. Y. Vâle-i (1372). *Holdeberrîn (İnan der Rûzgar-i Safevîyan)*, Ed. Mir Haşim Muhaddis, İntişârât-ı Movkufat, Tahran.
- İstoriya Uzbekskoy SSR*, Tom I, AN Uzbekskoy SSR, Taşkent 1955.
- Lahori, A. (1867). *Padişahname*, c. II. Haz. Mevlavi Gabiriddin Ahmed ve Mevlavi Abdürrehim, Kelkütte.
- Kenbu, M. S. (1967). *Şah Cihanname*, c. II. Haz. Vahid Kureyşi ve Kulam Yezdani, Lahor.
- Kazvini, Ebû'l Hasan. (1367). *Fevaidü's-Safeviyye*, Müessese-i Mütalat ve Tahkikat-ı Ferhengi, Tahran.
- Kazvini, M. T. V. (1384). *Sergozaşte Şah Abbas-i Dovvom*, Haz. Sattar Avdi, Tahran.
- Kazvini, M. T. V. (1384). *Tarih-i Cahanara-yi Abbasi*, Haz. Sattar Avdi, Tahran.
- Kırca, U. (2019, Aralık). Safevi-Buhara Hanlığı Münasebetleri, *Uluslararası Eğitim Ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1, 29-39.
- Munşi, M. Y. (1956). *Mukim-Khanskaya İstoriya* /per. s tadj., predisl., primeç. İ ukaz. Prof. A.A.Semyonova, Taşkent.
- Munşi, İ. B. (1317). *Zeyle Tarih-i Âlem Ârâ-yı Abbasi*, Haz. Ahmed Suhayli Hansari, Tahran.
- Necefli, T. H. (2020). *Azerbaycan Safevi Devletinin Dış Siyaseti*, Turhan NPB, Bakü.
- Pavlova, İ. K. (1993). *Khronika Vremyon Sefevidov*, Nauka, Moskova.
- Richards, J. F. (1995). *The Mughal Empire*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Saray, M. (1987). *Buhâra (Özbek) Hânlığı*, Tarihte Türk Devletleri Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987, 2, 591-600.
- Saray, M. (2013). *The Hanate Of Ozbek (Shaibanids) (1428-1599)*, Makaleler, IV, Ankara: Berikan Yayınevi, 524-532.

- Sümer, F. (1990). Sâfevi Târihi İle İlgili İncelemeler I. ve II. Abbas Devirleri, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 69, 9-32.
- Şamlu, Veli Kulu bin D. K. (1371-1374). Kısasu'l-Hâkâni, 1-2. Ed. Seyid Hasan Sadat Nasırî, Vezaret-i Ferheng ve İrşad-ı İslami, Tahran.
- Tumanoviç, N. N. G. (1989). Gerat v XVI-XVIII vekakh, Nauka, Moskova.
- Vahid, M. T. (1329). Abbasname ya Şerh-i Zendegâni: 22 Sale-i Şah Abbas Sani, Haz. İbrahim Dehkan. Tahran.
- Vamberi, German, İstoriya Bukhari ili Transoksanii s Drevneyşikh Vremyon Nastoyaşago. Tom II. Perevod A.İ.Pavlovskogo, Tipografiya Skaryatina, S.-Peterburg 1873.